

УДК 811.161.2–81'373,611

Ольга Кирилюк

ЛІНГВАЛЬНЕ ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ОЦІННОГО СТАВЛЕННЯ ДО ОПОНЕНТА В КОНТЕКСТІ ПЕРЕЙМЕНУВАЛЬНОЇ КАМПАНІЇ

У статті йдеться про особливості мовного віддзеркалення взаємного ставлення учасників дискусії в умовах обговорення суспільно-політичної ситуації. У ході аналізу окреслено основні психологічні прийоми маніпуляції суспільною думкою за допомогою мовних одиниць. Встановлено екстра- та інтралінгвальні чинники, що впливають на вибір того чи того номінатива.

Ключові слова: симулякри, новотвори, конотація, внутрішня семантика, антиномія, ментальні кореляти.

Постановка проблеми, її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Перейменування населених пунктів в Україні в рамках “закону про декомунізацію” відбулося з виразними ознаками ментального протистояння, яке було спричинене дуальністю світоглядних категорій, зокрема категорії “свій-чужий”. Тому ті самі події, факти залежно від світоглядних позицій мовця репрезентувалися різними номенами. Особливості вибору й використання цих номенів та їх здатність віддзеркалювати оцінне ставлення до опонента становлять особливу зацікавленість дослідників і визначають актуальність обраного напрямку дослідження.

Суспільно-політичні протистояння часто супроводжуються високим рівнем агресії і нетерпимості до опонента. А тому закономірною є наявність у дискусії різних типів дихотомії. Деякі бінарні категорії конфліктів настільки приживаються в суспільній свідомості, що стають дієвим засобом для використання з пропагандистською метою. Наприклад, протиставлення *наші – фашисти* в епоху Другої світової війни настільки глибоко укорінилося в радянській парадигмі, що продовжує діяти в країні протягом усіх 26 років незалежності.

Якщо говорити про дуальність світоглядних категорій сучасного українця, то на неї свій відбиток накладають події Революції гідності та збройний конфлікт на Сході країни, а тому на перший план виходять такі ментальні кореляти: *Схід – Захід, європейський вектор – азіяський вектор, Майдан – Антимайдан, Україна – Росія, Захід – Росія* та ін.

Потреба вивчення екстралінгвальних чинників, які впливають на вибір лексичних одиниць і на їх творення, з роками тільки зростає. Кожна лексична одиниця має своєрідний психологічний код і викликає відповідні асоціації в реципієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психолінгвістичний аспект політичного дискурсу розглянуто у працях О. Холода. Асоціативні зв'язки між лексемою та сформованим нею образом досліджують Т. Ю. Ковалевська, Г. Д. Сологуб, Н. В. Кутуза та ін. Особливою увагою користуються праці з НЛП. Доцільність таких досліджень нині не викликає сумніву, оскільки мова „є синтетичним явищем, яке містить увесь комплекс духовних, психологічних, фізіологічних та інших чинників, що й формують своєрідність та неповторність людини як представника певного соціуму” [Kovalevska: 1]. Аналіз мовних засобів, які використовує індивід у певній ситуації, може дати ґрунтовну інформацію щодо його світогляду, сприймання себе в площині філософської проблематики „Я та Інші”, особливостей розуміння суспільно-політичних, культурних, економічних та інших соціалізованих процесів, здатності сприймати навколишній світ та аналізувати його прояви в площині „свій-чужий”.

Усі ці маркери суттєво вплинули на стратегію перейменування м. Кіровограда. Думки містян поділилися: одна група обстоювала повернення топоніма часів Російської імперії – Єлисаветград (варіанти Єлисавет, Свято-Єлисавет), інша вважала доцільною лише українську назву. Тому опоненти очікувано вели свої рекламні кампанії на протиставленні *свій – чужий*. Тільки проукраїнські активісти обрали для цього категорії: *українське – російське*, а проєлисаветинські сили використовували протиставлення *село – місто*, маркуючи будь-який український варіант назви епітетами «сільська», «застаріла», «несучасна». І вдало дібрані активістами лексеми й фраземи стали основним знаряддям впливу на громадську думку.

Мета статті – дослідити психолінгвістичні особливості лінгвоментальної репрезентації оцінного ставлення до опонента в контексті перейменувального дискурсу.

Завдання: 1) дослідити тексти, використовувані для переконання громадськості в доцільності вибору певної назви під час перейменувальної кампанії в Україні;

2) визначити роль екстра- та інтралінгвальних чинників у виборі лексичних одиниць, що виражають оцінне ставлення до опонента;

2) встановити структурні, семантичні та функціональні особливості досліджуваної групи лексичних одиниць;

3) виявити причини набування новою лексикою денотативних і конотативних значень.

Методи дослідження. Серед загальнонаукових методів у ході дослідження обрано *метод безпосереднього спостереження*, який допоміг виявити основні екстралінгвальні чинники перейменовального дискурсу. Серед філологічних основними обрано *контекстуально-інтерпретаційний* та *описовий*, за допомогою яких вдалося виявити лексеми, вживані для вираження оцінного ставлення до опонента, та здійснити їх опис.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Початок перейменовальної кампанії відзначився миттєвим поділом опонентів на два табори – проєлисаветградський та проукраїнський. Хоч варто зазначити, що серед прихильників назви Єлисаветград були й патріотично налаштовані громадяни, однак прив'язаність цього топоніма до Російської імперії дала можливість опонентам одразу ж маркувати його поняттями «російська/проросійська назва». А в контексті воєнного конфлікту це одразу ж дало підстави помістити цей варіант у категорії «чужий», «ворожий».

Аналіз мовних засобів, обраних опонентами для ведення своїх кампаній, дає підстави виділити основні психологічні прийоми, на основі яких здійснювався вплив на суспільну думку за допомогою мовних одиниць.

1. Творення симулякрів. Симулякр (від лат. *simulacrum* – копія) – філософський термін, який означає створення дійсності, якої насправді не існує. Досліджуючи симулякри, В. О. Ковчак стверджує, що ті жодним чином не співвідносяться з дійсністю життєвого світу, оскільки будь-які референційні (репрезентаційні) об'єктні моделі втрачено: знак-симулякр реферує до іншого знака-симулякра, який вже є втраченим як об'єкт. Окрім того, що симуляція суспільної дійсності спотворює семіотичне і логічне повідомлення про дійсність, дія симулякрів ще й неабияк впливає на людську природу: людина втрачає своє буття і не чує себе. Симуляція і симулякри ведуть до того, що людське «Я» стає відчуженим не лише щодо Іншого, а й щодо самого себе – людина втрачає власну самість [Kovchak: 184]. Яскравим прикладом симулякрів у пропагандистському дискурсі, розпочатому російськими ЗМІ після перемоги Революції гідності, служить інформаційна кампанія зі створення так званих квазіутворень – «Новоросії», «ДНР», «ЛНР». Тобто нав'язується міф про існування «республік», яких насправді не існує.

Прихильники назви Єлисаветград також створили симулякр, виводячи назву міста від імені не російської імператриці, а нібито святої Єлисавети. Також наголошувалося на тому, що період розквіту міста припадає саме на той період, коли воно мало цю назву. Отже, створювалася паралельна реальність, у якій вимальовувалося місто, наділене такими маркерами, вираженими за допомогою лексем: «святість», «покровительство святої», «заступництво», «оберіг», «християнство», «золота доба», «золота епоха», «золота провінція»,

«розквіт», «процвітання», «відродження», «туристична привабливість», «інвестиції» тощо. Саме ці слова стали основою кожного рекламного тексту на підтримку Єлисаветграда (Єлисавета, Свято-Єлисавета). Наприклад:

*«Назва на честь **Святої Праведної Єлисавети** робить місто належним до загальнохристиянської цивілізації»;*

*«Свято-Єлисавет – це соборна назва, яка покликана об'єднати громаду Кіровограда і загалом сприяти **відродженню і процвітання міста**»;*

*«Нашому місту – 261 рік. Майже 200 воно носило першоназву – ім'я **Святої праведної Єлисавети**, і під її покровом стало тією справжньою “золотою провінцією”, де толерантно уживалися представники різних культур і віросповідань»;*

*«Ми знаємо, що ця **свята** назва є **оберегом** для нашого міста»;*

*«Нехай **заступництво Святої праведної Єлисавети** збереже наше місто у мирі, злагоді, любові і послужить, як і раніше, його **розквіту**».*

Одним із гасел кампанії також стала фраза *«Християнському місту – християнське ім'я».*

2. Уведення у «ворожий» (негативний) контекст. Цю тактику довелося застосовувати активістам, які виступали за надання місту української назви. Головним завданням вони вважали пояснити містянам недоцільність (і навіть загрозу) вибору топоніма Єлисаветград. Для цього оприлюднювали такі тези: «Єлисаветград – це місто, яке виникло під час окупації України Російською імперією», «землі для побудови фортеці і міста були силою відібрані у козаків, які проживали на цих землях», «з Єлисаветграда почалася Новоросія у XVIII ст.», «назву Єлисаветград підтримують російські ЗМІ», «назву Єлисаветград підтримують ватажки терористичних угруповань ДНР, ЛНР», «на розповсюджених у 2014 році російською пропагандою картах місто Кіровоград входить до «Новоросії», «Єлисаветград – це «руській мір», а отже, повернення імперського топоніма дасть хибний сигнал ворогу думати, що тут його чекають».

Тому будь-яке згадування про Єлисаветград уводилося в такий контекст, який сприяв формуванню в реципієнта чіткої асоціації цієї назви з ворогом. Головними маркерами, вираженими лінгвально, стали лексеми, які в свідомості мовця мали тільки негативні конотації: «війна», «руській мір», «агресія», «тероризм», «зброя», «окупація», «вбивства», «смерть», «автомати», «сепаратизм», «імперія», «жорстокість», «полон», «імперський слід», «російський слід», «п'ята колона», «підігрування ворогу», «наступ на українськість», «заборони», «Новоросія», «Путін», «Росія», «Янукович», «Моторола» тощо.

У ЗМІ та соцмережах поширювалися тексти з використанням саме таких лексем:

*«Потрібно бути короткозорим, щоб не побачити **імперського** сліду в назві Єлисаветград. З Єлисаветграда починалася **Новоросія**. Ми зараз не маємо права **підігрувати окупантам**. **Пропутінські** сили намагаються повернути **імперські** назви українським містам»;*

*«У **Росії** будуть аплодувати. Я навіть не уявляю, які гроші там готові заплатити за те, щоб це місто завтра називалося Єлисаветградом»;*

*«Золота доба Єлисаветграда, до якої апелюють опоненти, відбувалася в умовах жорсткого, тотального **наступу імперії на українську культуру**, коли вступали в дію Валуєвський циркуляр, Емський указ, якими **заборонялися і друк української книги, і українські спектаклі**»;*

*«Якщо місто називатиметься Єлисаветградом, то це означатиме, що **російські пропагандисти** нанесуть його на карту **«руського міра»**»;*

*«Єлисаветинці! Скільки вам ще потрібно **смертей**, аби ви припинили нарешті **кликати в наше місто Моторолу з автоматом?**»;*

*«**Вони** вчергове хочуть зазомбованими псалмами **чужої віри, московської**, мостити нам дорогу в ганьбу, у холуйство, у рабство. Але так не буде, як вони хочуть. Повернення до Єлисаветграда, Єлизавета, Лисавета, Лісавета і Савета – не буде!».*

У соцмережах активісти часто використовували на адресу прихильників Єлисаветграда поширені в суспільному дискурсі новотвори «ватники», «вата» і «сепари».

Уведення у «ворожий» (негативний) контекст стало характерним і під час інформування громадськості про проведення акцій щодо перейменування. Часто повідомлення про ту саму подію по-різному висвітлювалося журналістами, залежно від їхньої прихильності до певної назви. Зокрема проведений під стінами міської ради мітинг було описано так:

Текст 1: „*Мітинг закінчився масовою бійкою. **Агресивні** проукраїнські мітингувальники скоїли кілька **провокацій**. Під час виступів було **зламано** два мікрофони. Одному з прихильників Єлисаветграда стало зле і він втратив свідомість. Пізніше його забрали медики»* (Цитата із ресурсу, прихильного до назви Єлисаветград).

Текст 2. „*Захисники Єлисаветграда **напали** на учасників АТО. **Агресивні** бабусі з іконками **виривали** у них із рук прапори. Було **зламано** кілька мікрофонів. Після закінчення мітингу учасники не поспішали розходитися, кричали різні гасла й співали колядки”* (Цитата із ресурсу, прихильного до української назви).

Текст 3: „*Учасниками мітингу стали як прихильники топоніма Єлисаветград, так і захисники української назви. Сторони вигукували гасла на підтримку своїх варіантів. У результаті з'ясування стосунків було зламано*

два мікрофони. Але наявність великої кількості правоохоронців не дала можливості акції перерости в бійку» (Із соцмережі).

Отже, опоненти використали один проти одного слова з негативними конотаціями, які сигналізували про агресію: «бійка», «агресивні», «напали», «виривали», «зламано». Залежно від того, кого в тексті робили виконавцем цих дій, а кого об'єктом, на якого ці дії спрямовані, у читача відбувався поділ учасників заходу на «своїх» і «чужих». У результаті читачі першого тексту зарахують до категорії «свій» прихильників Єлисаветграда, які постраждали від рук проукраїнських мітингувальників, а читачі другого вважатимуть їх «чужими». Третій текст на перший погляд здається нейтральним, автор не нав'язує думку про правильність чи неправильність поведінки когось із учасників конфлікту. Однак «зламаність» мікрофонів автоматично підводить читача до сприйняття обох учасників акції як символів із категорії «чужих», оскільки в такому випадку винними є обидві сторони, оскільки вони спільно проявили агресію. Реципієнт сприймає їх негативно.

Таким чином, залежно від потреб кінцевої мети висловлювання можна змінювати сприйняття інформації читачем лише за допомогою уведення або вилучення слів з негативної семантикою.

Висновки та перспективи дослідження. Здійснене дослідження дає підстави визначити такі результати: мовні одиниці стають активним засобом маніпуляції людською свідомістю під час суспільно-політичних протистоянь; мова активно реагує на політичні процеси появою значної кількості неологізмів та okazionalizmів, а також збільшенням кількості лексичних значень готових номінативних одиниць.

References

Bodriar, Zhan. *Symuliakry i symuliatsiia (Simulacra and simulation)*. Kyiv : Vyd-vo Solomii Pavlychko „Osnovy”, 2004.

Yevhrafova, Alla. „Movne oblychchia» voiennoi ahresii: mediinyi kontent ("Language face" of military aggression: media content)". *Naukovi zapysky instytutu zhurnalistyky (Scientific notes of the Institute of Journalism)*. – 56 (2014): 57–61.

Kovalevska, Tatyana. *Modeliuvannia empatii v suchasni ukrainskii movi (Empathy modeling in contemporary Ukrainian language)*. Diss. Dnipropetrovs'kyi natsional'nyi U, 2002. Abstract.

Kovchak, Volodymyr. „Sotsialno-filosofski aspekty symuliatsii suspilnoi aktyvnosti ta suspilnoi diisnosti (Socio-philosophical aspects of the simulation of social activity and social reality)". *Hileia: naukovyi visnyk (Gilea: Scientific Bulletin)* 95 (2015): 182–185.

Romaniuk, Svitlana. „Polska sotsiolinhvistyka: vybrani aspekty doslidzhennia verbalnoi ahresii (Socio-philosophical aspects of the simulation of social activity and social reality)". *Mova i suspil'stvo (Language and Society)* 3 (2012): 162–169.

Abstract

Olha Kyryliuk

LINGUAL REFLECTION OF EVALUATIVE ATTITUDE TO THE OPPONENT IN THE CONTEXT OF RENAMING CAMPAIGN

Background. The renaming of population areas in Ukraine within the framework of the “decommunization law” took place with distinct features of the mental confrontation, which was caused by the duality of ideological categories, in particular, the category “own – alien”. Therefore, the same events and the facts depending on the ideological views of the speaker were represented by different names. The peculiarities of the choice and use of these names and their ability to reflect the evaluative attitude of the opponent are of special interest to the researchers and determine the relevance of the chosen direction of the study.

Purpose. The purpose is to investigate the psycholinguistic peculiarities of the linguo-mental representation of the evaluative attitude towards the opponent in the context of the renaming discourse.

Methods. Among the general scientific methods, the method of direct observation was chosen during the research, which helped to identify the main extralingual factors of the renaming discourse. Contextual-interpretative and descriptive methods were selected from the main philological ones, which provided an opportunity to identify lexemes used to express the evaluative attitude to the opponent and to make the description of them.

Results. The renaming campaign was mainly based on the confrontation “new – old”. The “new” is introduced by the concept “Ukrainian”, while the “old” is represented by two categories – a) the preservation of the Soviet name; b) the return of the imperial one. The first category is represented by markers, expressed with the help of such lexemes as “holiness”, “patronage of the saint”, “patronage”, “guard”, “Christianity”. The second category includes the lexemes that in the speaker’s consciousness have only negative connotations: “war”, “Russian world”, “aggression”, “terrorism”, “weapon”, “occupation”, “murder”, “death”, “automatic weapons”, “separatism”, “empire”, “cruelty”, “captivity”, “imperial trace”.

Discussion (conclusions and perspectives). Thus, linguistic units become an active means of manipulating human consciousness during socio-political confrontation; language actively reacts to the political processes by the appearance of a significant number of neologisms and occasionalisms, as well as an increase in the number of lexical meanings of ready-made nominative units.

Keywords: simulacra, innovations, connotation, internal semantics, antinomy, mental correlates.